

СИСТЕМА І КОМПЕТЕНЦІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ США, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СПОСТЕРЕЖЕННЯ (ПЕРЕСЛІДУВАННЯ) ТА ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ПІДЮКОВ Петро Павлович - доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, начальник Науково-методичного центру навчальних закладів МВС;

КОНЮШЕНКО Яна Юріївна - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального процесу НАВС;

АМОНС Марина Олександрівна - начальник відділу методичної роботи в системі підвищення кваліфікації та спеціалізації Науково-методичного центру навчальних закладів МВС.

В статті розглянуті актуальні проблеми системи і компетенції правоохоронних органів США, уповноважених на возбуждение уголовного наблюдения (преследования) и осуществление досудебного уголовного производства.

Ключові слова: спостереження, процесуальні дії, кримінальне провадження, компенсація, відповідальність.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство США не передбачає інституту порушення кримінальної справи. Вирішення заяв і повідомлень про злочин відбувається в рамках порушення кримінального спостереження [1, 28] (переслідування) [2, 95] і подальшого досудового і судового провадження (аналогічним шляхом реформується останнім часом і кримінальне судочинство України [3], але дещо з більш оригінальними й досконалими підходами, наприклад, виключенням із термінологічного лексикону проекту нового вітчизняного КПК, що обговорюється у Верховній Раді України, терміну «порушення», який, як уже неодноразово наголошувалося в літературі, є недосконалим і має переважно не юридичне, а біо-психологічне значення і забарвлення [4, 13; 5, с.35-36].

Правом порушення кримінального спостереження (переслідування) законодавство Сполучених Штатів формально наділяє потерпілого від злочину, фактично ж переважна більшість злочинів виявляється органами поліції, а також атторнейською службою,

які і порушують кримінальне спостереження (переслідування), здійснюють досудове провадження. Від останніх, до речі, залежить нерідко і доля кримінального переслідування, порушеного потерпілим, залежно від того, чи знайдуть вони необхідним узяти участь у вже заведеному кримінальному провадженні.

Атторнейська служба (від слова «атторней», тобто повірений – особа, що здійснює правозастосовчу діяльність від імені і в інтересах довірителя, яким може виявитися, наприклад, федеральний уряд, уряд штатів чи орган місцевого самоврядування, тощо) має досить розгалужену систему.

Федеральна атторнейська служба об'єднує у собі Генерального атторнея (зазвичай, – це міністр юстиції), його помічників та окружних генерал-атторнеїв (у середньому, по одному генерал-атторнею на 2-3 штата). Усі вони призначаються на посади Президентом США за попереднім погодженням із Сенатом Сполучених Штатів Америки терміном на 4 роки.

Майже в усіх штатах (за виключенням п'яти) атторнеї обираються населенням на той же термін, решта призначається губернатором штата або генерал-атторнеєм.

Генерал-атторнеї штатів призначаються губернаторами штатів або обираються населенням на 2-4 роки.

Місцеві (окружні) атторнеї зазвичай не підпорядковані генерал-атторнею штата і майже не залежать від нього (як і останній – від федеральної влади).

Аторнеї багатонаселених міст і великих адміністративно-територіальних одиниць мають у своєму розпорядженні спеціальні слідчі підрозділи, що формуються з числа штатних співробітників атторнейської служби міста (населеного пункту) чи поліцейських, тимчасово переданих атторнею у його розпорядження.

Аторнеї мають досить широкий спектр повноважень порівняно з будь-якою посадовою особою, обов'язком якої є примусове виконання закону. Він, зокрема, самостійно приймає рішення про порушення кримінального спостереження (переслідування) або його закриття, навіть коли справа знаходиться у стадії судового розгляду, при цьому йому не обов'язково виносити відповідну про це постанову чи мотивувати, узгоджувати своє рішення, чий б інтереси (особи, штата чи держави в цілому) воно не зачіпало.

Нерідко в юридичній літературі атторнеїв за своїми повноваженнями помилково порівнюють із прокурорами. Це не зовсім так, оскільки прокуратура уявляє собою сувору централізовану систему щодо державного нагляду за дотриманням законності [6] з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищим. Повноваження атторнеїв до того ж значно ширші. Він може виступати, наприклад, не тільки як обвинувач у кримінальному провадженні, а і як адвокат (захисник) у цивільній справі, як урядовий юрисконсульт з техніко-юридичних питань чи радник у складних політичних проблемах. Аторнейські служби керують місцями ув'язнення, займаються справами іммігрантів, працівники цих служб можуть бути слідчими і пошуковими агентами. У безпосередньому віданні Генерального атторнея США знаходяться контррозвідка й політичні пошук [7, 172-173]. Отже, як бачимо, атторнейській службі властиві функції, які виходять далеко за межі повноважень органів прокуратури. Водночас, зазначимо, що порушення кримінального спостереження, здійснення кримінального провадження займають чи не найважливіше місце у діяльності атторнейської служби США (органом досудового розслідування в окремих штатах США є також служба коронерів, які встановлюють причини смерті у тих випадках,

коли вони невідомі або коли є підстави допускати, що смерть була насильницькою. У зв'язку з тим, що роль і місце цієї служби поступово втрачає своє значення внаслідок удосконалення й посилення впливу, ролі й місця поліцейського розслідування, вважаємо недоцільним аналізувати її діяльність у цій статті). Центровим же завданням функції порушення кримінального спостереження (переслідування) та здійснення кримінального провадження на досудовому етапі покладено на органи поліції, структура якої також складається з федеральної поліції, поліції штатів і місцевої поліції.

Загальна чисельність поліції США сягає майже 700 тис. осіб, дві третини з яких – це співробітники органів і підрозділів місцевої поліції. Кожен штат має органи федеральної поліції і поліції штату.

До органів федеральної поліції США відносяться також і Федеральне бюро розслідувань (ФБР), формально підпорядковане Міністерству юстиції США, фактично ж – незалежне ніяк від останнього і йому не підзвітне (слід у зв'язку з цим підкреслити, що ФБР було утворено 1 липня 1908 року Генеральним атторнеєм США Ч. Бонапартом (племінником імператора Франції Наполеона I) за згодою Президента Сполучених Штатів Т. Рузвельта і всупереч волі Конгресу США; до 1935 року воно носило назву Бюро розслідувань [8, 121]). ФБР виконує функції кримінальної й переважно політичної поліції, є головною контррозвідальною службою США і має свої представництва (відділення й агентства) в кожному штаті, а також у великих містах і населених пунктах країни. До юрисдикції ФБР віднесено збір інформації про найбільш небезпечні злочини проти національної безпеки і держави, порушення щодо них кримінального спостереження та здійснення досудового провадження.

На відміну від федеральних органів, територіальна юрисдикція поліцейських органів штату обмежена його межами, а їх начальники повністю підпорядковані й підзвітні губернаторам штатів.

У той же час, компетенція органів федеральної поліції і поліції штатів суворо не визначена внаслідок того, що кримінальна відповідальність за ряд особливо небезпеч-

них злочинів передбачена як федеральними законами, так і законодавством штатів.

Місцева поліція, як найбільш розгалужена система, очолюється, як правило, шерифами поліції округів, міст і населених пунктів, причому, в одних випадках, відповідний підрозділ місцевої поліції може бути представлений лише шерифом і кількома його помічниками, в інших – уявляти собою багаточисельне поліцейське формування або одноособову фігуру констебля, до повноважень якого віднесено затримання злочинця, порушення кримінального спостереження та розслідування дрібних правопорушень. Найбільш чисельною і професійно підготовленою в структурі місцевої поліції є поліція міст, яка утворюється при чисельності їх населення понад 25 тис. осіб. Саме ця гілка поліцейської системи США виконує основні функції щодо вирішення заяв і повідомлень про злочини та порушення кримінального спостереження, здійснення кримінального провадження у рамках виконання покладених на неї обов'язків щодо охорони правопорядку, хоча останнім часом у зв'язку з посиленням темпів злочинності в державі федеральні органи і заохочують об'єднання поліцейських зусиль різних ланок і юрисдикцій органів поліції.

Слід зазначити, що в процесі реагування на заяви і повідомлення про злочини, порушення кримінального спостереження (переслідування) і кримінального провадження поліцейські в США майже не пов'язують свою діяльність із складанням різноманітних процесуальних документів, дотриманням процесуальної форми і т. ін.

На місці події поліцейський зобов'язаний зібрати інформацію про злочинну подію, що сталася, якщо є хоча б якась упевненість у тому, що особу, яка вчинила злочин, буде знайдено та притягнуто до кримінальної відповідальності. Дії поліції щодо збирання такої інформації – досить прості і включають у себе заходи із встановлення свідків, потерпілих, пред'явлення їм фотознімків (фотоальбомів) осіб, схильних до вчинення певного виду злочину, пошук відбитків пальців чи інших слідів, забезпечення зберігання речових доказів, фіксацію фактів, які можуть у майбутньому мати значення для

справи (наприклад, погодних умов, ступеня сп'яніння особи, яка має відношення до події та ін.).

Органи поліції США наділені правом без формального акту порушення кримінального спостереження здійснювати збір доказів та проводити такі слідчі дії, як огляд, вилучення речових доказів та інших слідів злочину, арешт підозрюваного, допити потерпілого і свідків, вилучення зразків речовин (у тому числі, пов'язаних із життєдіяльністю людського організму), впізнання, особистий обшук, обшук приміщення. Зазначені дії поліція виконує у зв'язку з тим, що на неї покладені певні обов'язки, пов'язані з підготовкою матеріалів кримінального спостереження щодо заарештованої нею особи. Ці дії проводяться одразу після виявлення ознак злочину як на місці події, так і в поліцейській дільниці.

Належить наголосити, що при цьому поліція в своїй діяльності керується такими принципами:

1) реагування на заяву чи повідомлення про злочин повинно бути швидким, а їх розгляд і вирішення – негайним;

2) інформація про злочин майже завжди є визначеною, а її джерела – визначеними лише протягом короткотривалого часу після арешту підозрюваного;

3) більшість злочинів, які не розкриваються швидко, не розкриваються взагалі [1, 28].

Одним із основних службових документів, який складається працівником поліції США, у т.ч. при виявленні ознак злочину чи порушення кримінального спостереження, є рапорт. Він складається, головним чином, для власних потреб в обґрунтування правильності певних дій поліцейського (проведення арешту, кваліфікації злочину, віднесення його до категорії розкритих тощо). У переважній кількості справ про кримінальні правопорушення, які не становлять великої суспільної небезпеки, вся інформація, на якій у кінцевому результаті базуються доказування вини та майбутній обвинувальний вирок, міститься також у такому рапорті та зібраних матеріалах, що додаються до нього. Коли ж злочин залишається нерозкритим, а поліцейські виїжджали на місце події чи

займалися його розкриттям у подальшому, складається так званий звіт про подію і розслідування на цьому закінчується. Названий звіт є формою обліку вчиненого злочину та віднесення його до нерозкритих злочинів тієї чи іншої категорії.

Справа в тому, що за кримінальним законодавством США злочини поділяються на тяжкі (так звані фелонії) та дрібні (місдімінори), але у різних штатах зазначена категорійність може змінюватись.

Так, у штаті Флорида тяжкими злочинами вважаються такі, за які передбачено страту чи довічне ув'язнення, а також злочини так званих першого, другого і третього ступенів. Інші кримінальні правопорушення (дрібні злочини) в цьому штаті поділяються за тяжкістю теж на два відповідних ступеня (за Кримінальним кодексом штату Флорида, в основу такого розподілу покладено диференціацію покарань).

У штаті Індіана серед кримінальних злочинів окремо визначені вбивства та фелонії класу А, Б і Д. При цьому за вбивство на території цього штату громадянина США чи іншої країни передбачено страту чи довічне тюремне ув'язнення, за злочин класу А – до 30 або 50 років тюремного ув'язнення. Дрібні злочини за законодавством штату розподіляються на місдімінори трьох класів (А,Е,С).

Дрібні злочини розслідуються детективами поліції. Найбільш повний перелік їх дій на місці пригоди можна знайти у «Посібнику для поліцейського штату Флорида». У цьому посібнику зазначається, що детектив особисто, якщо йому стало відомо про злочин, реєструє його або отримує зареєстровані матеріали від інших поліцейських, які виявили злочин та провели першочергові дії на місці пригоди.

Детектив має право проводити такі процесуальні дії, як огляд місця пригоди, обшук (із повідомленням суду, якщо обшук проведено без відповідного ордеру), вилучення речових доказів (також із повідомленням суду у відповідних випадках), опитування і допити свідків, потерпілих та інших осіб. Після цього детектив протягом від кількох днів до кількох місяців має продовжувати здійснення заходів (як оперативно-розшу-

кові, так і слідчі дії), з встановлення особи, яка скоїла злочин, інформуючи про це своє безпосереднє керівництво. Зібрані при цьому матеріали, які, на думку детектива, можуть бути використані в суді як докази, можуть отримуватися ним і використовуватись як із дотриманням встановленої процедури, так і усно під час дачі детективам показань щодо них у процесі судового розгляду. Такі свідчення детектива в суді є беззаперечними й сприймаються останнім нарівні з іншими доказами в справі.

Відмітимо також, що граничних термінів для розслідування злочинів у більшості випадків законодавством США чи штатів не встановлюється. Керівник, як наголошується, наприклад, у «Методичних рекомендаціях для поліцейського штату Флорида», повинен мати список справ із зазначенням їх номерів, ім'я слідчого детектива, дат, коли розпочато їх провадження, а також терміну їх закінчення або підготовки рапорту щодо продовження строків розслідування. Практично керівник детективного підрозділу може продовжувати строки розслідування нескінченно, оскільки будь-яких вимог щодо їх продовження іншими органами чи посадовими особами Кримінально-процесуальним законодавством США та штатів не передбачається. Керівник же детективного підрозділу разом із суддею вирішує питання щодо достатності доказів і направлення справи до суду для притягнення особи як обвинуваченого та проходження справи в суді.

Отже, як бачимо, особливостями досудового кримінального провадження за законодавством США є те, що його основним завданням визначено виключно звинувальний ухил – збір даних, що підтверджують факт злочину та винуватість у ньому з боку підозрюваної особи. Відшукання й збір відомостей, що виправдовують чи пом'якшують відповідальність за злочин, є справою або самого підозрюваного (обвинуваченого), або його захисника, якщо він бере участь у кримінальному провадженні. У жодному законодавчому чи підзаконному нормативно-правовому акті США і його штатів не зафіксовано обов'язків детективів чи інших осіб, які здійснюють кримінальне спостережен-

АНОТАЦІЯ

В статті розглянуто актуальні проблеми системи і компетенції правоохоронних органів США, уповноважених на порушення кримінального спостереження (переслідування) та здійснення досудового кримінального провадження.

ня (переслідування) та кримінальне провадження, щодо збору доказів на користь підозрюваного або обвинуваченого.

Слід зазначити, що правоохоронна і судова практика США іде останнім часом на шляху розширення прав поліцейських щодо здійснення затримань і арештів підозрюваних при скоєнні будь-яких місдмінів (тобто, як вже зазначалося, кримінально-карних діянь, що не є тяжкими).

Підкреслимо у зв'язку з цим і те, що атторнейська служба, поліція, ФБР мають досить широкі повноваження щодо здійснення арештів і обшуків (до яких прирівнено також прослуховування і відеоспостереження) на свій розсуд. За чинним законодавством Сполучених Штатів, арешт особи може бути застосований лише після того, коли зібрані достатні дані, які дають підстави для пред'явлення цій особі обвинувачення, що відбувається лише в суді. Поліція і ФБР не мають також права і на допит підозрюваного, але вправі пред'явити в суді у якості доказу добровільну заяву, зроблену останнім після арешту (контакти з підозрюваним, як правило, не протоколюються).

Підсумовуючи, підкреслимо, що матеріали, зібрані працівниками поліції під час порушення кримінального спостереження (переслідування) та здійснення кримінального провадження щодо підозрюваного у вчиненні злочину, самі по собі не мають доказової сили для суду – вони призначаються переважно лише для обвинувача як матеріали для підтримання ним обвинувачення в суді. Водночас, ці ж самі дані можуть бути сприйняті судом й покладені в основу обвинувального вироку, якщо поліцейський детектив чи співробітник ФБР даватимуть суду свідчення щодо виявлених ними фактів чи обставин, у тому числі з пред'явленням при цьому згаданих вище «добровільних показань» чи «добровільних заяв» підозрюваних осіб.

SUMMARY

In the article the issues of the day are considered system and competence of law enforcement authorities of the USA, authorized agents on violation of criminal supervision (pursuit) and realization of pre-trial criminal realization.

Звичайно, що такий порядок є причиною можливих зловживань у діяльності поліції, безконтрольного збору доказів винуватості тієї чи іншої особи, яка підозрюється у скоєнні злочину.

Література

1. Сервецький І.В., Кислий А.М., Підюков П.П. Теоретичні, правові та організаційні аспекти діяльності ОВС з розгляду заяв і повідомлень про злочини на першій стадії кримінального процесу: Монографія / За заг. ред. С.М. Гусарова. – К., 2010. – 210 с.
2. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции: Учеб. пособие /М.М. Михеенко, В.П. Шибико. – Киев, 1988. – 187 с.
3. Проект нового Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Підюков П.П. Отказ в возбуждении уголовного дела по нереабилитирующим основаниям: Автореф. Дис...канд.. юрид. наук. – Киев, 1990. – 23 с.
5. Підюков П., Конюшенко Я. Правова сутність рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності на початковому етапі кримінального судочинства //Вісник Академії управління МВС – 2008. – №3. – С.31-38.
6. Про прокуратуру: Закон України від 5 листопада 1991 року № 1789-ХІІ [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
7. Коллисон И. Неправосудные суды. – М., 1961. – 275 с.
8. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс основных капиталистических государств (Англия, США). – М., 1969. – Вип. 1. – 208 с.